

SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI

MITEN TARKASTEELLA
TULKINTOJEN JA TODELLISUUDEN
SOSIAALISTA RAKENTUMISTA

TOIM.
MIIRA NISKA,
SATU VENÄLÄINEN,
ANTERO OLAKIVI &
JOSE A. CAÑADA

VASTAPAINO
TAMPERE 2024

DOI: 10.58181/VP9789523970458

Tämän teoksen Open Access -editio on lisensoitu CC BY-NC-ND 4.0 -käyttöluvalla. Voit jakaa avoimen kirjan, mutta sinun on mainittava lähde asianmukaisesti.

Et voi käyttää aineistoa kaupallisiin tarkoituksiin, eikä tehdä siihen muutoksia.

Tarkastele käyttö lupaa osoitteessa:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>

Tämän kirjan avoimen julkaisemisen (Open Access) ovat rahoittaneet:

- Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta ja
- Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Maksullinen painettu kirja ja sähkökirja (ePub) ovat myös saatavilla.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

© Vastapaino, tekijät

ISBN 978-952-397-045-8 (painettu kirja)

ISBN 978-952-397-132-5 (Open Access pdf-kirja)

DOI: 10.58181/VP9789523970458

Kustannusosakeyhtiö Vastapaino

Yliopistonkatu 60 A

33100 Tampere

www.vastapaino.fi

Sisällys

Esipuhe 7

OSA 1: JOHDANTO

1. Sosiaalisen konstruktionismin juuret ja versiot **13**
Miira Niska, Satu Venäläinen, Antero Olakivi & Jose A. Cañada

OSA 2: VUOROVAIKUTUS JA MERKITYKSENANNOT

2. Sosiaalisten representaatioiden teoria sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapana **61**
Eemeli Hakoköngäs, Jari Martikainen & Inari Sakki
3. Keskustelunalyysi ja sosiaalinen konstruktionismi **81**
Melisa Stevanovic, Sanni Tiitinen & Liisa Voutilainen
4. Mikrokonstruktionismi ja diskursiivinen psykologia **101**
Miira Niska
5. Konstruktionismi kertomusten tutkimuksessa **119**
Matti Hyvärinen & Mari Hatavara
6. Makrokonstruktionismi: representaatioiden, toiminnan ja identifikaatioiden analyysi ideologiana **141**
Jukka Törrönen & Rusten Menard

OSA 3: IDENTITEETIT JA RAJANVEDOT

7. Etnisten ja kulttuuristen ryhmäsuhteiden tutkimus: kriittisen diskursiivisen psykologian näkökulma **163**
Emma Nortio, Katarina Pettersson & Sirkku Varjonen
8. Sosiaaliteettisiä näkökulmia sukupuolen ja seksuaalisuuskien rakentumiseen **183**
Marko Salonen, Satu Venäläinen & Päivi Berg
9. Ikääntyminen, elämäntietä ja ikävaiheet: konstruktionistinen traditio ja tutkimus **203**
Pirjo Nikander & Katri Keskinen

10. Rakentumisen prosessit työorganisaatioissa:
näkökulmana minuudet ja identiteetit **221**
Antero Olakivi
11. Uskonnon sosiaalinen rakentuminen **247**
Teemu Pauha

OSA 4: TIEDE, MATERIAALISUUS JA JÄLKIKONSTRUKTIONISMI

12. Sosiaalinen konstruktionismi ja tieteen- ja
teknologiantutkimus **271**
Jose A. Cañada & Heta Tarkkala
13. Uusmaterialismi ja sosiaalinen konstruktionismi **291**
Mianna Meskus
14. Konstruktionismi ympäristötutkimuksessa **313**
Kamilla Karhunmaa

Lähteet **333**

Kirjoittajat **368**

3. Keskustelunanalyysi ja sosiaalinen konstruktioismi

Melisa Stevanovic, Sanni Tiitinen & Liisa Voutilainen

Keskustelunanalyysi on tutkimusmenetelmä, jossa tarkastelun kohteena ovat vuorovaikutuksen rakenteet ja puhe toimintana. Klassisessa keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa on kuvattu esimerkiksi puhevuorojen vaihtumista, oman tai toisen puheen korjaamista ja samanmielisyyttä rakenteellisesti jäsenyteinä ilmiöinä. Tarkastelun kohteena ovat puheella tehtävät toiminnot, kuten kysyminen, pyytäminen tai arvioiminen. Tällainen kiinnostus sosiaaliseen toimintaan ja kielenkäyttöön yhdistää keskustelunanalyysiä ja sosiaalista konstruktioismia. Vaikka ymmärrämme tässä luvussa keskustelunanalyysin ensisijaisesti tutkimusmenetelmänä, sitä voidaan pitää myös yleisempänä teoreettisena näkökulmana sosiaalisen toiminnan ja vuorovaikutuksen mikrososiologiaan.¹

Monissa jäsenyksissä keskustelunanalyysi on nähty yhtenä mikrokonstruktioismin muotona.² Historiallisesti keskustelunanalyysi ei kuitenkaan pohjaudu suoraan konstruktioismiin, ja lähestymistapojen välinen suhde onkin monimutkainen ja välillä myös jännitteinen. Tässä luvussa tarkastelemme keskustelunanalyysin suhdetta konstruktioismiin ensinnäkin niiden yhteisten historiallisten juu-

1 Ks. esim. Sacks 1992; Schegloff 1997.

2 Esim. Burr 2015.

rien kautta. Toiseksi pohdimme, miten eri tutkimukset keskustelunanalyysin kentällä suhteutuvat erilaisiin tapoihin, joilla konstruktionismia on eroteltu. Esitämme, että siinä missä keskustelunanalyysi suhtautuu yleisesti tiedon tuottamiseen konstruktionismia ”realistisemmin”, suhteessaan sosiaalisiin erontekoihin ja kategorioihin lähestymistavoilla on paljon yhteistä.

Keskustelunanalyysin ja sosiaalisen konstruktionismin yhteiset juuret

Keskustelunanalyysi on rakentunut osittain sosiologi Harold Garfinkelin kehittämän etnometodologian pohjalle. Etnometodologiassa yhdistyivät fenomenologi Alfred Schütz in ymmärtävä sosiologia sekä Garfinkelin opettajan sosiologi Talcott Parsons in toiminnan teoria.³ Sosiaalisen konstruktionismin klassikko, sosiologi Thomas Luckmann, oli puolestaan Schütz in oppilas ja jatkoi tämän tiedon-sosiologista projektia. Schütz in fenomenologiasta löytyvätkin keskustelunanalyysin ja sosiaalisen konstruktionismin yhteiset juuret.

Schütz kuvasi ihmisten välistä yhteisymmärrystä toimijoiden käytännöllisen yhteistyön tuloksena, saavutuksena. Hän käytti tästä (filosofi Edmund Husserlin) termiä *intersubjektivisuus*. Fenomenologiseen filosofiaan nojaten Schütz kysyi, miten intersubjektivisuus on mahdollista, kun yksilöiden kokemukset maailmasta ovat väistämättä erilaisia ja toiselle yksilölle sinänsä luoksepääsemättömiä. Tämän ongelman ratkaisuna Schütz näki arkiymmärryksen: käytännön elämässä opittuja päättelyn prosesseja sovelletaan sosiaalisessa toiminnassa olettaen toisten jakavan päätelmät siinä määrin kuin se tilanteessa on tarpeellista.⁴ Yhteisymmärrys on siis arjessa epätäydellistä, mutta käytännössä riittävää. Schütz oli kiinnostunut toimijoiden arkitiedosta sekä toiminnan ja tiedon yhteen kietoutumisesta, joiden kautta jaetut merkitykset syntyvät.⁵ Hän kritisoi luonnontieteitä jäljittelevää empirismää ja korosti yhteiskunnan

3 Heritage 1996.

4 Heritage 1996, 59–60.

5 Heritage 1996, 55–57.

merkityksellistä luonnetta, jonka tulkitsemisen hän näki sosiologian keskeisenä tehtävänä. Tämän näkökulmansa hän nimesi ymmärtäväksi sosiologiaksi.⁶

Parsons puolestaan loi rakennefunkcionalistista sosiologiaa, jossa sosiaalinen toiminta nähdään normien ohjaamana. Yksilö omaksuu kulttuurinsa normit sosialisatiossa, ja yhteistoiminta ja yhteiskunnan instituutioiden koossa pysyminen ilman pakkokeinoja ovat kiinni näistä normeista; normit sisäistänyt yksilö on motivoitunut yhteistoimintaan ja kollektiivisen edun ajamiseen.⁷ Metodologisesti Parsonsin voidaan katsoa edustaneen positivismia: empiiristen havaintojen pohjalta tapahtuvaa teorianmuodostusta ja luonnontieteisiin vertautuen yleisten, yhteiskunnallisten lainalaisuuksien selvittämistä.⁸

Garfinkelin etnometodologiassa yhdistyivät Schütz'in ja Parsonsin näkemykset yhteiskunnasta, tiedosta ja sosiaalisesta toiminnasta.⁹ Etnometodologiassa tutkimuksen kohteena ovat keinot, joilla ihmiset tekevät ympäröivää maailmaa toisilleen ymmärrettäväksi (sana etnometodologia viittaa arkielämän toimijoiden omien tulkintamenetelmien tutkimukseen). Parsonsin tavoin Garfinkel oli kiinnostunut normien ja sosiaalisen toiminnan välisestä suhteesta. Normit eivät hänen mukaansa kuitenkaan suoraan ohjaa yksilön toimintaa, vaan yksilö ottaa ne huomioon selittäessään omaa toimintaansa ja tulkitessaan toisen toimintaa.¹⁰ Garfinkel näki keskeisenä normatiivisen toiminnan motiivina selontekovelvollisuuden, joka syntyy normien vastaisesta toiminnasta.¹¹

Garfinkel korosti, että kielen ymmärrettävyys perustuu kuulijan kykyyn käyttää arkiymmärrykseen ja kontekstin tarjoamiin viijesiin perustuvia menetelmiä päätelläkseen, mitä kulloinkin tarkoitetaan. Näiden menetelmien käytöstä seuraa, että kielen käyttö

6 Heritage 1996; Schütz 2007.

7 Heritage 1996, 29–31; Parsons 1951.

8 Heritage 1996, 32.

9 Heritage 1996.

10 Heritage 1996, 112–113.

11 Heritage 1996, 134.

ymmärretään väistämättä toiminnaksi.¹² Sosiologi John Heritage esimerkiksi puhuja katsoo kaatosateeseen ja toteaa ”kylläpä meillä on ihana kesä!”, mikä ymmärretään ironiaksi.¹³ Toimijat luottavat siihen, että toiset pääättelevät sanotun merkityksen kontekstin avulla. Tähän suhtaudutaan moraalisenä velvollisuutena.¹⁴

Tutkiessaan arkiymmärrykseen liittyvää moraaliala Garfinkel oli kiinnostunut esimerkiksi selonteosta eli sosiaalisessa elämässä tuotetuista kuvauksista asioiden tilasta. Hän ei ollut kiinnostunut selontekojen todenperäisyydestä, vaan niiden käytännöllisestä roolista yhteiselämässä: miten niitä tulkitaan ja mitä niillä saadaan aikaan. Suhteessa selontekoihin ja muihin sosiaalisiin toimintoihin Garfinkel korosti refleksiivisyyttä: toiminnot valitaan ja muotoillaan suhteessa niiden kontekstiin, ja samalla ne ylläpitävät tai muuttavat tätä kontekstia.¹⁵

Etnometodologiaan pohjautuva keskustelunanalyysi on siis historiallisilta lähtökohdiltaan yhdistelmä Bergerin ja Luckmannin sosiaalisen konstruktionismin taustalla olevaa fenomenologista lähestymistapaa¹⁶ ja positivistiseen tieteen paradigmaan nojaavaa traditiota. Heritage kuvaa teoksessaan *Harold Garfinkel ja etnometodologia* (1996) näitä vaikutteita Garfinkelin ajattelussa sekä niiden pohjalta keskustelunanalyysin empiiristä näkökulmaa intersubjektivisuuden ongelmaan: keskustelunanalyysin kantavana metodologisena periaatteena on tarkastella peräkkäisten puheenvuorojen välisiä suhteita, ja tämä puheenvuorojen peräkkäisyys (*sekventiaalisuus*) on se ympäristö, jossa intersubjektivisuus käytännössä rakentuu.

Mikä tahansa puheenvuoro asettaa aina tiettyjä, analysoitavissa olevia, oletuksia seuraavalle puheenvuorolle. Esimerkiksi kysymys rakentaa odotuksen vastauksesta. Vastaavasti seuraava puheenvuoro esittää aina jonkinlaisen tulkinnan edellisestä vuorosta, esimerkiksi

12 Heritage 1996, 145.

13 Heritage 1996, 153.

14 Heritage 1996, 154, 107.

15 Heritage 1996.

16 Berger & Luckmann 1966; 2005.

siitä, oliko edellinen vuoro kysymys. Jokainen puheenvuoro on siis sekä tulkinta edellisestä vuorosta että välitön konteksti seuraavalle vuorolle. Intersubjektivisuus, käytännössä riittävä yhteisymmärrys, syntyy tämän sekventiaalisen kontekstin puitteissa tehtävien konkreettisten valintojen (esimerkiksi sanavalinnat ja äänensävyt) ja niiden kantamien tulkintojen kautta.¹⁷ Esimerkiksi psykoterapeuttinen työskentely asiakkaan kokemuksen ymmärtämiseksi perustuu terapeutin ja asiakkaan puheenvuorojen välisiin suhteisiin. Molemmat osallistujat ottavat huomioon kulloisenkin edellisen puheenvuoron ja esittävät tulkintansa siitä, mitä edellinen puhuja on tarkoittanut. Terapeutti voi esimerkiksi esittää tulkinnan siitä, että asiakkaan kerrottunsa kuvaama tunne on pettymys. Seuraavassa puheenvuorossaan asiakas, vaikka olisikin eri mieltä, väistämättä jollain tavalla suhteuttaa sanomansa terapeutin tulkintaan ja siten peilaa kokemustaan siihen, miten terapeutti on sen kuullut.¹⁸ Näiden sekventiaalisten suhteiden ja niissä rakentuvan intersubjektivisuuden kautta vuorovaikutuksen osallistujat orientoituvat myös psykoterapiainstituution tehtäviin, kuten sisäisen kokemuksen ymmärtämiseen.

Tässä kuvatun historiallisen, fenomenologiaan ja ymmärtävään sosiologiaan pohjaavan linjan lisäksi osa myöhemmästä keskusteluanalyttisestä tutkimuksesta on ankkuroitunut myös suuremmin uudempaan sosiaaliseen konstruktionismiin.¹⁹ Nämä tutkimukset ovat yhteydessä diskursiivisen psykologian ja sosiaalipsykologi Vivien Burrin kuvaaman mikrokonstruktionismin kysymyksenasetteluihin.²⁰ Toisaalta keskusteluanalyttinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan ja kielenkäyttöön on linkittynyt myös kielitieteisiin sekä sosiologi Erving Goffmanin vuorovaikutuksen sosiologiaan, jossa vuorovaikutus nähdään omia lainalaisuuksiaan noudattavana tutkimuskohteena. Vaikka keskusteluanalyysi jakaa sosiaalisen konstruktionismin näkökulman sosiaaliseen maailmaan toimijoi-

17 Heritage 1996, 249–256.

18 Peräkylä ym. 2008.

19 Niska tässä teoksessa; Niska ym. tässä teoksessa.

20 Burr 2015.

den yhteistyön tuloksena, metodologialtaan se on ollut kallellaan positivismiin tai empirismiin: Vuorovaikutuksen rakenteita ja säännönmukaisuuksia (esimerkiksi vuorottelun sääntöjä tai samanmieelisyyden preferoimista) ei nähdä riippuvaisena siitä, miten tutkija aineistoa tulkitsee. Sen sijaan ne ovat ”sellaisenaan”, yksiselitteisesti, aineistossa kenen tahansa menetelmän osaavan tutkijan nähtävissä.²¹ Merkitysten tulkinnallisuuden sijaan analyttinen fokus on siis ollut keskustelun yleisten rakennepiirteiden ja samankaltaisina toistuvien käytäntöjen varsin ”teknisessä” kuvaamisessa.

Keskustelunanalyysin jännitteinen suhde sosiaaliseen konstruktionismiin

Keskustelunanalyysin suhde sosiaaliseen konstruktionismiin on ollut jännitteinen. Lähestymistavan piirissä jotkut ovat vastustaneet ajatusta siitä, että heidän oma tutkimuksensa edustaisi sosiaalista konstruktionismia.²² Toiset ovat kuitenkin nähneet keskustelunanalyysin pohjavireen nimenomaan konstruktionistisena.²³ Mistä tällaiset eriävät näkemykset kumpuavat?

Sosiaalisen konstruktionismin keskeinen piirre on tietoon kohdistuva kriittisyys.²⁴ Se asettaa kyseenalaiseksi mahdollisuuden tarkastella sosiaalista maailmaa objektiivisesti ja vastustaa ”koviin” luonnontieteiden positivismiin ja empirismiin tuomista tutkimuksen ihanteeksi.²⁵ Keskustelunanalyysille tyypillinen ”metodologisen realismin” retoriikka, jossa tutkija tarkastelee maailmaa ”sellaisena kuin se tapahtuu”²⁶, viittaa kuitenkin juuri sellaiseen tiedonkäsitykseen, jossa sosiaalinen todellisuus on objektiivisesti olemassa ja tällaisena myös tutkittavissa.²⁷ Keskustelunanalyysin ajatellaankin yleensä olevan parhaimmillaan silloin, kun aineistoa

21 Termeistä positivismi ja empirismi ks. Niska ym. tässä teoksessa.

22 Esim. Wovk 2007.

23 Esim. Buttny 1993; Potter 1996b.

24 Burr 2015, 2–3.

25 Burr 2015, 9.

26 Boden 1994, 65.

27 Burr 2015, 183.

tarkastellaan täysin vailla ennakko-odotuksia löydöksistä.²⁸ Tällainen lähestymistapa on lähempänä positivismia kuin sosiaalista konstruktioismia ja siihen tyypillisesti liitettyä tiedollista relativismia.²⁹

Keskustelunanalyysi kuitenkin myös poikkeaa positivismista. Keskustelunanalyysia tekevä tutkija ei esimerkiksi yleensä ota lainkaan kantaa tutkittaviensa puheen sisältöjen oikeellisuuteen tai virheellisyyteen, vaan huomio kohdistuu yksinomaan vuorovaikutuksen säännönmukaisuuksiin.³⁰ Tutkittavien näkökulmasta hän siis suhtautuu ajatukseen objektiivisesta tiedosta kuin kuka tahansa sosiaalisen konstruktioismin viitekehyksessä toimiva tutkija. Kriittinen kysymys sen sijaan koskee tutkijoiden suuntautumista siihen, onko objektiivinen keskustelunanalyyttinen tutkimustieto mahdollista. Kun sosiaalisessa konstruktioismissa tutkijan ja tutkittavien tieto asettuvat yhtä lailla kriittisen arvioinnin kohteiksi, ei tällaista yleensä tehdä keskustelunanalyysissa.³¹

Sosiaaliseen konstruktioismiin kuuluu myös ajatus tiedon historiallisesta ja kulttuurisesta erityisyydestä.³² Sosiaalipsykologi Kenneth J. Gergen esitti, ettei ihmisen sosiaalista käyttäytymistä koskeva tieto ole pysyvää, vaan se muuttuu jatkuvasti historiallisten ja kulttuuristen muutosten mukana. Tähän vaikuttaa osaltaan ihmisen sosiaalista käyttäytymistä koskeva tutkimustieto itsessään.³³ Keskustelunanalyysi on tällaisesta ajattelutavasta kaukana. Sen piirissä ajatellaan, että tieto vuorovaikutuksen säännönmukaisuuksista lisääntyy yksittäistapaus yksittäistapaukselta. Tutkimusalan keskeinen kirjallisuus myös perustuu oletukseen yleismaailmallisesta vuorovaikutuksen ”koneistosta” (engl. *machinery*), joka mahdollistaa vuorovaikutuksen kaikkialla – tutkijan käsityksistä riippumatta.³⁴

28 Sacks 1984, 27.

29 Ks. Niska ym. tässä teoksessa.

30 Burr 2015, 183.

31 Ks. kuitenkin esim. Stevanovic & Weiste 2018.

32 Burr 2015, 3–4, 15.

33 Gergen 1973.

34 Sacks 1984, 26–27.

Tässä mielessä keskustelunalyysi on lähempänä positivistista kuin konstruktionistista tutkimusotetta.

Sosiaalisessa konstruktionismissa on kuitenkin myös periaatteita, joihin keskustelunalyysissa sitoudutaan vahvasti. Näihin kuuluu aiemmin mainittu ajatus tiedon sosiaalisesta rakentamisesta ja ylläpitämisestä.³⁵ Keskustelunalyysissa sosiaalisia ja kulttuurisia erontekoja ja kategorioita (esim. mies/nainen, lääkäri/potilas) ei oteta analyysin lähtökohdaksi³⁶, vaan niitä käsitellään vuorovaikutuksen osallistujien itse tuottamina asioina.³⁷ Tällaista ajattelutapaa voi pitää jälkimodernistisena, sillä siinä korostuu suurten teorioiden sijaan sosiaalisen todellisuuden monimuotoisuus ja tilannesidonnaisuus.³⁸

Keskustelunalyysi jakaa myös sosiaalisen konstruktionismin näkemyksen kielenkäytön performatiivisuudesta. Sanat ovat toimintaa³⁹, joilla on konkreettisia seuraamuksia⁴⁰. Näin tapahtuu esimerkiksi papin sanoessa morsiusparille: ”Julistan teidät mieheksi ja vaimoksi.” Toisaalta sosiaalisen konstruktionismin piirissä korostetaan myös sitä, kuinka (aikaisemman) kielenkäytön kautta rakentunut sosiaalinen maailma mahdollistaa ja rajoittaa (tulevaa) sosiaalista toimintaa. Sosiaalista maailmaa koskeva tieto on kietoutunut valtasuhteisiin, jotka vaikuttavat ihmisten mahdollisuuksiin toimia vuorovaikutuksessa.⁴¹ Ajatus tiedon ja sosiaalisen toiminnan kiinteästä yhteenliittymisestä sopii keskustelunalyysin oletuksiin⁴², mutta metodologisista syistä sitä on korostettu keskustelunalyysin piirissä vähemmän.

35 Burr 2015, 4–5.

36 Drew & Heritage 1992, 17.

37 Antaki & Widdicombe 1998; Speer 2005.

38 Burr 2015, 12–14.

39 Austin 2016.

40 Burr 2015, 10.

41 Burr 2015, 5.

42 Esim. Heritage 1996, 278–291.

Minkä rakentumista keskustelunalyysissa tutkitaan?

Keskustelunalyysin suhde sosiaaliseen konstruktioismiin näyttäytyy siis paitsi jännitteisenä myös monimutkaisena. Oleellista onkin kysyä, mistä tarkalleen ottaen puhutaan silloin, kun keskustelunalyysin yhteydessä puhutaan sosiaalisista konstruktioista. Kysymys on tärkeä kaikissa sosiaaliseen konstruktioismiin tukeutuvissa tutkimuksissa⁴³, mutta erityisellä tavalla merkittävä keskustelunalyysin kohdalla, sillä sen suhde sosiaaliseen konstruktioismiin näyttäätyy varsin erilaisena riippuen siitä, miten tähän kysymykseen vastataan.

Sosiologi Scott R. Harris on esittänyt, että konstruktioistinen tutkimus ja terminologia ilmenevät keskeisesti kahdessa eri muodossa.⁴⁴ Yhtäältä konstruktioistisessa tutkimuksessa voidaan tarkastella prosesseja, joissa ihmiset antavat merkityksiä sosiaaliselle todellisuudelle (*tulkitseva konstruktioismi*). Suuri osa kielenkäytön ja vuorovaikutuksen tutkimuksesta voidaan sijoittaa tähän luokkaan. Toisaalta konstruktioistisessa tutkimuksessa voidaan selvittää, mitkä kaikki sosiaalisen maailman tekijät ja ilmiöt vaikuttavat jonkin oletetusti olemassa olevan tutkimuskohteen rakentumiseen (*objektiivinen konstruktioismi*). Tällöin tutkijan huomio kohdistuu kysymykseen siitä, miksi esimerkiksi erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot ja tutkijalle yksiselitteisinä näyttävät jakolinjat ovat niin kuin ne ovat. Vaikka kyse on kahdesta vastakkaisesta tavasta ajatella todellisuuden sosiaalista rakentumista, tulkitseva ja objektiivinen konstruktioismi kietoutuvat toisiinsa joko siten, että sama tutkija lähestyy toisissa tutkimuksissaan asioita tulkitsevan ja toisissa objektiivisen konstruktioismin näkökulmasta, tai siten, että molemmat lähestymistavat esiintyvät samassa tutkimuksessa.⁴⁵

Keskustelunalyysin ja sosiaalisen konstruktioismin välisen suhteen tarkastelu vaatii täsmentämään sitä, minkä asioiden raken-

43 Hacking 1999.

44 Harris 2008; myös Niska ym. tässä teoksessa.

45 Harris 2008, 234.

tamisesta keskustelunanalyysissa on kyse. Edellä esitetyn perusteella voitaisiin esittää yksinkertaistetusti, että tutkiessaan intersubjektii-visuuden rakentumista keskustelunanalyysi edustaa objektiivista konstruktionismia – sellaista, jossa intersubjektii-visuuden olemas-saolo otetaan annettuna. Käytännössä keskustelunanalyttiset tut-kimukset eivät kuitenkaan mahdu yhteen ja samaan muottiin, jol-loin mielekkäämpää onkin kysyä, missä määrin ja missä mielessä erityyppisissä keskustelunanalyttisissä kysymyksenasetteluissa on kyse objektiivisesta tai tulkitsevasta sosiaalisesta konstruktionis-mista. Seuraavassa tarkastelemme näitä kysymyksiä vuorovaikutuk-sen sisäisen ja ulkoisen todellisuuden näkökulmista.

Vuorovaikutustilanteen sisäisen todellisuuden rakentaminen

Keskustelunanalyysin ytimessä on oletus siitä, että kaikki vuorovai-kutuksessa tapahtuva käyttäytyminen ja ilmaisu on potentiaalisesti merkityksellistä ja viimeistä piirtoa myöten jäsentynyttä (engl. *order at all points*).⁴⁶ Valtaosa keskustelunanalyttisesta tutkimuksesta kohdistuuakin kuvaamaan tätä, vuorovaikutustilanteen sisäisen to-dellisuuden jäsentyneisyyttä. Sosiaalisen konstruktionismin objek-tiiviset ja tulkitsevat muodot esiintyvät tutkimuksessa tyypillisesti rinta rinnan, vaikka niiden väliset keskinäiset painotukset voivatkin vaihdella.

Kuten edellä esitettiin, keskustelunanalyysissa puhe ja muu ilmaisu ymmärretään *toimintana*. Yhtäältä tutkija voi pyrkiä ku-vaamaan toimintaa jonkin tietyn vuorovaikutuksen resurssin nä-kökulmasta ilman tukeutumista kielten kiteytyneisiin toiminta-kategorioihin (esim. pyyntö, ehdotus). Tällaisia resurssseja voivat olla esimerkiksi partikkeli ”joo”, kysymyslause, katse, hymy, osoit-tava ele, laskeva intonaatio tai edellä sanotun toisto. Tutkiessaan erästä resurssia – edellä sanotun sanatarkkaa toistamista – sosiologi Emanuel A. Schegloff päätyi nimeään tämän resurssin avulla tuo-tettavan toiminnon *vihjauksen vahvistamiseksi* (engl. *confirming*

46 Sacks 1984, 22.

allusions).⁴⁷ Toisin kuin kategorioita ”kutsu” tai ”syytös”, tällaista toiminnan kategorioita harvemmin käytetään arkipuheessa, mutta Schegloff osoitti vuorovaikutuksen osallistujien silti suuntautuvan tällaiseen toimintoon. Tällaisessa vuorovaikutuksen resurssien toiminnallisten merkitysten tutkimuksessa voidaan nähdä tulkitsevan konstruktioismin elementti. Toisaalta sosiaalisen toiminnan tutkimuksessa saatetaan nimenomaan tukeutua kielten tarjoamiin valmiisiin toiminnan kategorioihin ja pyrkiä selvittämään, millaisten konkreettisten kielellisten, kehollisten tai materiaalistien resurssien avulla esimerkiksi ”pyynnöt” tai ”ehdotukset” tuotetaan vuorovaikutuskumppanille tunnistettaviksi.⁴⁸ Tutkimus, jossa tutkija tarkastelee hänelle yksiselitteisesti olemassa olevien toimintakategorioiden rakentumista, taas asemoituu objektiivisen konstruktioismin piiriin.

Keskusteluanalyysissa tarkastellaan myös toiminnan järjestymistä toimintajaksoiksi eli *sekvensseiksi*.⁴⁹ Jokainen sekvenssi rakentuu paikallisesti kyseisessä hetkessä osallistujien toiminnan kautta ja on siksi ainutlaatuinen. Tulkitsevan konstruktioismin ajattelutapa voi tällöin näyttäytyä tutkijan pyrkimyksessä ymmärtää niitä toiminnallisia merkityksiä, joita vuorovaikutuksen osallistujat antavat sekventiaalisesti rakentuvalla yhteistoiminnalleen. Toisaalta vuorovaikutuksessa esiintyy myös *vieruspareiksi* (engl. *adjacency pair*) kutsuttuja sekvenssejä, joissa vuorojen välinen sidos on erittäin kiinteä, kuten tervehdykset ja vastatervehdykset tai kysymykset ja vastaukset.⁵⁰ Koska vieruspareilla voidaan nähdä olevan siinä määrin tilanteesta toiseen samankaltaisia toistuvia piirteitä, että tutkija voi olettaa niiden yksiselitteisen olemassaolon, ne voidaan – objektiivisen konstruktioismin hengessä – ottaa tutkimuksen lähtökohdaksi. Yksi esimerkki tästä on niin sanottu preferenssijäsennys, jossa pääajatuksena on, että vierusparin ensimmäistä toimintoa seuraavat

47 Schegloff 1996.

48 Esim. Couper-Kuhlen 2014.

49 Esim. Heritage 1996; Schegloff 2007; Raevaara 2016.

50 Sacks 1992.

vastaustoiminnot tuotetaan rakenteellisesti eri tavoin riippuen siitä, myötäileekö vastaaja edellistä puhujaa vai ei.⁵¹

Toimintojen ja sekvenssien luokittelu on yksi esimerkki Bergerin ja Luckmannin tekemästä havainnosta, jonka mukaan ihmiset käyttävät kielten tarjoamia kategorioita ja luokituksia arkielämän tapahtumien ja kokemusten ymmärtämiseen ja jäsentämiseen.⁵² Siinä missä kokonaisten vuorovaikutustilanteiden tyypittely esimerkiksi psykoterapiaksi tai koulun oppitunniksi auttaa ihmisiä hahmottamaan, kuinka tilanteessa tulee toimia⁵³, sama koskee myös vuorovaikutustilanteen pienempiä osatekijöitä. Niinpä vuorovaikutuksen osallistujien ei tarvitse suuntautua sen jokaiseen yksityiskohtaan ainutkertaisena, vaan vuorovaikutuksen sisäinen todellisuus rakentuu myös kiteytyneiden, (oletetusti) ”objektiivisesti” olemassa olevien toimintojen ja sekvenssien nojalla.

Vuorovaikutustilanteen ulkoisen todellisuuden rakentaminen

Sosiaaliseen konstruktionismiin sisältyy oleellisesti ajatus siitä, että se mitä vuorovaikutuksessa rakennetaan, on jollakin tavoin yhteydessä myös vuorovaikutustilanteen ulkopuoliseen todellisuuteen. Sosiaalipsykologi Vivien Burrin mukaan tätä yhteyttä voi hahmottaa kahdella eri tavalla, joita hän nimittää mikrokonstruktionismiksi ja makrokonstruktionismiksi. Mikrokonstruktionismi lähtee liikkeelle vuorovaikutuksesta ja tutkii kuinka sen osallistajat yhdessä rakentavat erilaisia versioita itsestään, toisistaan ja sosiaalisista suhteistaan. Tämä voi lisätä ymmärrystä lukuisista vuorovaikutustilanteen ulkoisen sosiaalisen todellisuuden piirteistä: valta-asemista, hierarkioista ja eriarvoisuuksista. Makrokonstruktionismissa tutkija taas lähtee liikkeelle historiallisesti ja kulttuurisesti kehittyneistä puhumisen ja tietämisen tavoista, jotka rakentavat kohteistaan tietynlaisia. Mikrokonstruktionismin näkökulmasta ihmiset siis tekevät asioita vuorovaikutuksessa ja samalla rakentavat maailmasta tietynlaista, kun taas

51 Pomerantz & Heritage 2013; Schegloff 2007, 58–96; Tainio 1997.

52 Berger & Luckmann 1966; 2005.

53 Ks. Niska ym. tässä teoksessa.

makrokonstruktioismin näkökulmasta heidän toimintansa ja toimijuutensa ovat ympäröivän sosiaalisen todellisuuden rajoittamaa ja muovaamaa.⁵⁴ Psykologian historioitsija Kurt Danzigerin aikaisemmassa vastaavanlaisessa jaottelussa näitä kahta näkökulmaa kuvataan ”valoisan” ja ”pimeän” konstruktioismin käsitteiden avulla.⁵⁵ Ottaen huomioon termin ”pimeä” negatiiviset mielle yhtymät⁵⁶ ehdotamme, että näitä näkökulmia voisi ennemmin nimittää *kriittiseksi* ja *hyväuskoiseksi näkökulmaksi*

Keskustelunalyysi sopii varsin hyvin yhteen mikrokonstruktioistisen, valoisan ja hyväuskoisen lähestymistavan kanssa. Keskustelunalyysissa on luontevaa ajatella, että yksilöiden minuus ja sosiaaliset suhteet muodostuvat tilanteisesti vuorovaikutustoimintojen sekventiaalisen rakentumisen kautta. Tutkija ei yleensä oleta, että vuorovaikutustilanteen ulkopuoliset sosiaalisen todellisuuden tekijät määrittäisivät vuorovaikutuksen kulkua (engl. *bucket theory of context*).⁵⁷ Sen sijaan hän lähtee liikkeelle vuorovaikutuksen toimintojen ja sekvenssien analyysistä ja nostaa esille niitä kontekstin piirteitä, joihin vuorovaikutuksen osallistujat itse toiminnassaan suuntautuvat ja jotka he näin tekevät näkyviksi myös tutkijalle.⁵⁸ Silloin kun osallistujat tekevät toiminnassaan näkyväksi sen, miten he rakentavat erilaisia versioita itsestään, toisistaan ja keskustelun kohteena olevista asioista, keskustelunalyysissa näkyy varsin selkeästi Harrisin kuvaama tulkitsevan konstruktioismin elementti.⁵⁹

Kuten kuka tahansa sosiaalisen konstruktioismin piirissä toimiva tutkija, myös keskustelunalyytikko ymmärtää, että tilanteeseen liittyvä ja laajempi kulttuurinen konteksti voivat olla sidoksissa toisiinsa. Kuitenkin, kuten aiemmin jo totesimme, keskustelunalyysin piirissä on korostettu, ettei kurinalaiseen analyysiin pyrkivän tutkijan metodologisista syistä kannata tehdä vuorovaikutuksen

54 Burr 2015.

55 Danziger 1997.

56 Ks. Burman 1999.

57 Heritage & Clayman 2010, 45.

58 Hutchby & Wooffitt 1998, 147.

59 Ks. Harris 2008.

osallistujien puolesta oletuksia siitä, mikä vuorovaikutuksessa on merkittävää.⁶⁰ Näkökanta on herättänyt sosiaalisen konstruktionismin piirissä kritiikkiä, ja keskustelunanalyysin mahdollisuus tavoittaa sosiaalisen maailman rakentumista *ylitilanteisena*, eli yksittäisten vuorovaikutustilanteiden tilanteista rakentumista laajemmin, on kyseenalaistettu.⁶¹ Kriitikot ovat huomauttaneet, että monissa tilanteissa tutkijalla voisi olla varsin painavia syitä olettaa osallistujien välisen suhteen olevan lähtökohtaisesti eriarvoinen (esim. väkivaltatilanteet), jolloin tutkija on vaarassa jättää vuorovaikutuksen ymmärtämisen kannalta olennaisia seikkoja pois analyysistaan.

Keskustelunanalyysi ylitilanteisen maailman tutkimisen välineenä

Tarkastellessamme keskustelunanalyysin mahdollisuuksia toimia ylitilanteisen maailman tutkimisen välineenä on sosiaalisen konstruktionismin kentän kuvauksessa hyödyllistä turvautua tulkitsevan ja objektiivisen konstruktionismin lisäksi vielä toiseen jaotteluun eli jakoon episteemisen ja ontologisen konstruktionismin välillä.⁶² Tämä jaottelu valaisee myös keskustelunanalyysin sisällä olevia erilaisia lähestymistapoja – vaikka sitä ei keskustelunanalyysin kentällä olekaan tavanomaisesti tehty.

Episteemisellä konstruktionismilla on viitattu sellaiseen lähestymistapaan, jossa keskitytään vain siihen, miten osallistujat itse tulkitsevat maailmaa, eikä tutkijan ole tarkoitus tuottaa tästä tulkinasta irrallisia ontologisia väitteitä. Keskustelunanalyttinen tutkimus on perinteisesti tällaista, ontologisesti mykkää.⁶³ Tutkija ei väitä vuorovaikutustilanteen ulkoisista tekijöistä mitään sellaista, mitä osallistujat eivät itse ole kohdelleet merkityksellisenä.⁶⁴

60 Schegloff 1997; 1998.

61 Wetherell 1998; Billig 1999.

62 Ks. Niska ym. tässä teoksessa.

63 Ks. Niska ym. tässä teoksessa.

64 Schegloff 1997; 1998.

Toisaalta keskustelunalyttisen välineistön avulla tehdään myös tutkimusta, jossa ontologisesta mykkyydestä luovutaan vähintäänkin osittain. Tällöin tutkija olettaa, että vuorovaikutuksen taustalla vaikuttaa osallistujiin, instituutioihin tai yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin liittyviä tekijöitä, ja on kiinnostunut tutkimuksensa avulla väittämään jotakin myös niistä. Toisin sanoen vuorovaikutuksen tapahtumia pyritään tarkastelemaan ylitilanteisina, osana persoonakohtaisia, institutionaalisia, yhteiskunnallisia tai kulttuurisia jäsennyksiä.

Esittelemme seuraavaksi kolmenlaisia tutkimuksia, jotka nähdäksemme käyttävät keskustelunalyysia ylitilanteisen maailman tutkimisen välineenä. Ensinnäkin käsittelemme tutkimuksia, joissa vuorovaikutuksen osallistujien affektiivinen, fysiologinen, psykologinen ja kokemuksellinen todellisuus nähdään vuorovaikutuksessa tuotettavien toimintojen ja sekvenssien analyysin näkökulmasta hedelmällisinä. Toiseksi kuvaamme keskustelunalyttisiä tutkimuksia, jotka tarkastelevat eriarvoisuutta luovia kulttuurisia oletuksia ja niiden uusintamisen tai purkamisen tapoja. Kolmanneksi esittelemme tutkimuksia, jotka kiinnittävät huomiota institutionaalisten kohtaamisten toistuviin käytäntöihin ja prosesseihin ja siten kuvaavat, millaiseksi instituutio rakennetaan ajassa ja miten.

Affektiivinen, fysiologinen, psykologinen ja kokemuksellinen todellisuus vuorovaikutuksessa

Keskustelunalyysin sisällä on viime aikoina pohdittu, millainen paikka vuorovaikutuksen osallistujien affektiivisella, fysiologisella, psykologisella ja kokemuksellisella todellisuudella voisi olla keskustelunalyttisessä tutkimuksessa. Perinteisesti lähestymistavassa on vältetty sellaisten kehollisten ja mielensisäisten prosessien käsittelemistä, joihin osallistujat eivät osoita toiminnassaan suuntautuvan. Tällaisten prosessien tarkastelun on ajateltu vievän huomion pois keskustelunalyysin ytimestä: vuorovaikutuksen toimintojen ja sekvenssien rakenteiden tarkastelusta. Toisaalta vuorovaikutuksella on vääjäämättä jonkinlainen affektiivinen, fysiologinen, psy-

kologinen ja kokemuksellinen perusta. Tämä herättää kysymyksen siitä, millä tavoin keskustelunanalyysin keskeisten tutkimuskohteiden – toimintojen ja sekvenssien – sosiaalinen rakentuminen on kytköksissä näihin prosesseihin. On esitetty, että ihmisen monet ominaisuudet olisivat muovautuneet vastaamaan nimenomaan sosiaalisen vuorovaikutuksen tarpeita, jolloin kieli ja kielenkäyttö ovat tulleet mahdollisiksi vasta sitten, kun nämä vuorovaikutusta varten kehittyneet valmiudet ovat ensin olleet olemassa.⁶⁵

Suomalaisten yhteiskuntatieteilijöiden piirissä on viime vuosina tehty keskustelunanalyysin informoimaa tutkimusta, jossa on jossain määrin irrottauduttu keskustelunanalyysin perinteisestä, affektiivisista, fysiologisista, psykologisista ja kokemuksellisista prosesseista koskevasta ontologisesta mykkyudesta. Näissä tutkimuksissa keskustelunanalyysia on yhdistetty määrällisiin menetelmiin ja kokeelliseen tai puolikokeelliseen tutkimukseen, jolloin laboratorio-olosuhteissa on voitu mitata osallistujien fysiologisia aktivaatioita vuorovaikutuksen aikana ja yhdistää näitä havaintoja erilaisten toimintojen ja sekvenssien analyysiin.⁶⁶

Eriarvoisuutta luovien kulttuuristen oletusten uusintaminen ja purkaminen

Keskustelunanalyysia on kritisoitu suhteessa muihin sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapoihin siitä, että sen avulla on hankalaa tarttua yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten eriarvoisuutta luoviin kulttuurisiin oletuksiin.⁶⁷ Kritiikkiin on vastattu yhtäältä toteamalla, että se perustuu väärinymmärrykselle: keskustelunanalyysissa ei ole lähtökohtaisesti mitään sellaista, mikä estäisi eriarvoisuuden analysoimista.⁶⁸ Toisaalta on tunnustettu, että keskustelunanalyysia on käytetty makrotasolla vaikuttavien yhteiskunnallisten ongelmien analysoimiseen suhteellisen harvoin.⁶⁹

65 Levinson 1995.

66 Koskinen ym. 2021; Peräkylä ym. 2016; Stevanovic ym. 2021; Voutilainen ym. 2018.

67 Ks. Billig 1999; Wetherell 1998.

68 Kitzinger 2000.

69 Antaki 2011, 4.

Siinä missä kriittiseen näkökulmaan sitoutuvat konstruktioistiset lähestymistavat voivat jo tutkimuksen alkumetreiltä asettua tarkastelemaan jotakin aiemmassa kirjallisuudessa tunnustettua yhteiskunnallista ongelmaa, keskustelunalyysissa on perinteisesti vahvasti etualaistettu tutkijan velvollisuus osoittaa, että osallistujat itse kohtelevat kaikkia väitettyjä tapahtumia – näin ollen myös väitettyä eriarvoisuutta – todellisena. Voisikin ajatella, että vaikka keskustelunalyysin avulla on mahdollista kiinnittää huomiota eriarvoisuutta luoviin kulttuurisiin oletuksiin, näiden toteen näyttämisen rima on asetettu hyvin korkealle.⁷⁰

Keskustelunalyysin kentällä on kuitenkin tehty tutkimuksia, jotka viittaavat siihen, että tämä rima on mahdollista ylittää. Menetelmän avulla on tutkittu esimerkiksi heteroseksuaalisuuden rutiininomaista tuottamista itsestäänselvyytenä, sukupuolittuneiden oletusten tuottamista sekä tapoja vastata rasistiseen, seksistiseen ja muilla tavoin mahdollisesti eriarvoistavaan puheeseen.⁷¹

Tutkimukset pysyvät uskollisina sille periaatteelle, että esimerkiksi sukupuoleen, seksuaalisuuteen tai rotuun kiinnittyvien kategorioiden ei oleteta lähtökohtaisesti olevan merkityksellisiä vuorovaikutustilanteissa.⁷² Vuorovaikutuksen tapahtumia voidaan tulkita eriarvoisuuden kehyksessä silloin, kun osallistujat kohtelevat jotakin tapahtumaa eriarvoisuutta luovana, mutta myös silloin, kun eriarvoisuutta luovia kulttuurisia oletuksia kohdellaan itsestään selvinä.⁷³ Kuitenkin myös jälkimmäisessä tapauksessa näiden oletusten nimeäminen esimerkiksi heteronormatiivisiksi tai seksistisiksi tapahtuu vasta yksityiskohtaisen analyysin jälkeen ja varsinaisessa analyysissa vältetään käyttämästä eriarvoisuuteen liittyviä käsitteitä, jotka tulevat keskustelunalyysin ulkopuolelta.⁷⁴

70 Ks. Wowk 2007.

71 Ks. Joyce ym. 2021; Kitzinger 2005; Stokoe 2015; Tiitinen & Ruusuvuori 2015; Whitehead 2015.

72 Ks. esim. Antaki & Widdicombe 1998; Schegloff 1997, 165.

73 Kitzinger 2000, 171–172; Kitzinger 2008, 200–203.

74 Kitzinger 2008, 203.

Institutionaalisten kohtaamisten toistuvat käytännöt ja prosessit

Yksi keskustelunalyysin perinteisistä tutkimuskohteista on institutionaalinen vuorovaikutus eli vuorovaikutus, jossa suoritetaan johonkin viralliseen instituutioon liittyviä tehtäviä joko ammattilaisten keskinäisissä tai ammattilaisen ja asiakkaan välisissä kohtaamisissa⁷⁵. Näitä kohtaamisia voi tapahtua esimerkiksi lääkärin vastaanotolla, graduseminaarissa, työpaikkapalaverissa tai oikeudenkäynnissä. Keskustelunalyysissa instituution olemassaoloa ei oteta annettuna, eli sen ei oleteta määräävän, miten lääkäri suorittaa potilaan diagnoosin tai miten ohjaaja ja ohjattavat keskustelevat gradusta seminaarissa. Sen sijaan ajatellaan, että instituutio ”puhutaan olemassa olevaksi” vuoro vuorolta tai toiminto toiminnolta esimerkiksi sanavalinnoissa, puheenvuoron vaihtumisen käytännöissä ja puheen kielipollisissa piirteissä.⁷⁶

Toki keskustelunalyttikot eivät väitä, että jokaisessa institutionaalisessa kohtaamisessa instituutio puhuttaisiin olemassa olevaksi täysin tyhjästä.⁷⁷ Silti näiden kohtaamisten historiallisuus jää usein keskustelunalyttisen tarkastelun ulkopuolelle, koska huomio on vahvasti yksittäisissä toimintajaksoissa.⁷⁸ Enenevässä määrin keskustelunalyysin kentällä on kuitenkin tehty tutkimuksia, joissa huomiota on kiinnitetty institutionaalisten kohtaamisten toistuviin käytäntöihin ja prosesseihin, jotka kuvaavat, millaiseksi instituutio rakennetaan ajassa ja miten.⁷⁹ Osassa näistä tutkimuksista on tarkasteltu samojen osallistujien samaan prosessiin liittyviä institutionaalisia kohtaamisia pidemmän ajanjakson ajan. Näin on tavoitettu myös se, miten osallistujat itse kohtelevat tapahtumia ajallisina ja suuntautuvat prosessiin.⁸⁰

Toisissa tutkimuksissa on keskitytty tiettyyn institutionaaliseen tilanteeseen, mutta tarkasteltu sen muutosta ajassa eri osallistu-

75 Peräkylä 1997.

76 Heritage & Clayman 2010.

77 Heritage & Clayman 2010, 69–70.

78 Wagner ym. 2018.

79 Doepler ym. 2018.

80 Esim. Voutilainen & Peräkylä 2020.

jien välillä. Yksi esimerkki tällaisista tarkasteluista on sosiologien Steven E. Claymanin ja Heritagen tutkimukset presidenttien journalistisista haastatteluista Yhdysvalloissa 1950-luvulta aina vuoteen 2000 asti.⁸¹ Haastatteluissa esitettyjen kysymysten analyysillä kuvataan journalismi-instituution ja valtion välistä, ajassa muovautuvaa suhdetta. Tutkimusten sarja osoittaa esimerkiksi, että aggressiivinen tyyli on yleistynyt journalistien kysymyksissä ja tämä aggressiivisuus on vahvistunut esimerkiksi korkean työttömyyden aikoina. Clayman ja Heritage täydensivät tutkimuksensa keskustelunanalyysia tilastollisilla analyyseilla, mikä lieneekin välttämätöntä, jos halutaan tavoittaa institutionaalisten kohtaamisten historialliseen muutokseen vaikuttavia tekijöitä.⁸²

Yhteenveto

Keskustelunalyysilla ja sosiaalisella konstruktioismilla on yhteiset historialliset juuret fenomenologisessa lähestymistavassa. Kuitenkin näiden kahden välinen suhde on monimutkainen ja jopa jännitteinen, eikä suhteesta ole yhtä kaikkien jakamaa näkemystä. Olemme tässä luvussa kuvanneet lähestymistapojen välisiä yhdistäviä ja erottavia piirteitä. Esitimme, että keskustelunalyysissa voidaan ottaa tarkasteluun monenlaisten asioiden sosiaalinen rakentuminen, ja tarkastelukohde vaikuttaa siihen, miltä suhde sosiaaliseen konstruktioismiin kulloinkin näyttäytyy. Totesimme, että sekä sosiaalisten toimintojen että sekvenssien tutkimuksessa voi esiintyä sekä tulkitsevan että objektiivisen konstruktioismin piirteitä. Lisäksi esitimme, että keskustelunalyysin avulla on mahdollista tarkastella sosiaalisen maailman rakentumista myös siten, että ylitetään puhtaasti tilanteinen taso, vaikka lähestymistavan taipumista tällaiseen tarkasteluun on toisinaan epäilty.

Keskeistä tällaisessa keskustelunanalyysisessä lähestymistavassa on tarkastella toistuvia vuorovaikutuskäytänteitä ja niiden syste-

81 Ks. useita tutkimuksia kokoava kuvaus, Clayman & Heritage 2009.

82 Clayman & Heritage 2009.

maattisia variaatioita eri tilanteissa ja konteksteissa erilaisten osallistujien välillä vertailevalla otteella. Huomion kiinnittäminen keskustelunanalyttisen tutkimustiedon muodostumisen prosesseihin ja sen taustasitoumuksiin voisi lisäksi auttaa välttämään ylenmääräistä positivistista retoriikkaa, joka on omiaan rakentamaan turhia jännitteitä keskustelunanalyysin ja (muun) sosiaalisen konstruktionismin välille. Kuten sosiaalipsykologit Margaret Wetherell ja Jonathan Potter ovat todenneet: ”*there is no versionless reality*”, todellisuudesta ei ole vain yhtä versiota. Tämä koskee niin kriittistä kuin hyväuskoistakin tapaa tarkastella sosiaalista todellisuutta.⁸³

- Keskustelunanalyysissa tarkastellaan peräkkäisten sosiaalisten toimintojen välisiä suhteita, joissa ja joiden kautta intersubjektiivisuus käytännössä rakentuu.
- Keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa voi esiintyä rinta rinnan sekä tulkitsevan että objektiivisen konstruktionismin piirteitä, vaikka niiden väliset keskinäiset painotukset voivatkin vaihdella.
- Keskustelunanalyysi sopii varsin hyvin yhteen mikrokonstruktionistisen, valoisian ja hyväuskoisen lähestymistavan kanssa.
- Keskustelunanalyysin avulla on tietystä määrin mahdollista tarkastella sosiaalisen maailman rakentumista myös kriittisemmin, jolloin huomio kiinnittyy siihen, kuinka sosiaalinen todellisuus ylitilanteisesti rajoittaa ja muovaa toimintaa.